

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ»

студента 2 курсу, 5 мз групи

спеціальності 081 «Право»

освітньої програми «Фінансове право»

Любича Олексія

Миколайовича

Науковий керівник

доктор юридичних наук,

професор

Мушенко Віктор

Васильович

Гарант освітньої програми

доктор юридичних наук,

професор

Запотоцька Олена

Василівна

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ.....	7
1.1. Грошовий обіг та грошова система як фінансово-правові категорії.....	7
1.2. Історичні засади формування відносин грошового обігу та його вплив на сучасну грошову систему.....	14
1.3. Право грошового обігу як підгалузь фінансового права.....	20
РОЗДІЛ 2. УДОСКОНАЛЕННЯ СПОСОБІВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ.....	28
2.1 Перспективи трансформації правового механізму грошового обігу у контексті відносин державної грошово-кредитної політики.....	28
2.2. Використання міжнародного досвіду для удосконалення правового регулювання відносин грошового обігу.....	35
2.3. Посилення ролі грошово-кредитного забезпечення в правовому механізмі регулювання ринкових відносин.....	43
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Грошові ресурси, якщо вони володіють властивістю абсолютної ліквідності, в будь-який проміжок часу можуть бути задіяні у процесі обміну та їх товарний еквівалент. Прийняття в суспільно-економічних відносинах категорії «грошово-товарний обмін» дало змогу подолати систему натурального обміну, значно збільшило темпи товарообігу. Гроші являють собою універсальний засіб платежу. Як окремий суспільно-економічний елемент гроші не мають цінності. Такою цінністю є можливість придбати за них товари, роботи чи послуги у певному еквіваленті.

Отже, здійснюючи регулювання і контроль за сферою фінансово-грошових відносин, компетентні органи державної влади повинні не лише визначати нормативно-правові правила їх реалізації, а й прогнозувати вплив таких правил на соціально-економічний розвиток нашої держави, якому активно сприяє факт необхідності постійного перебування грошей в русі, тобто, постійного їх обміну у межах суспільства на інші блага.

Описаний вище процес руху грошей як засобу обігу та платежу в науці рахується як грошовий обіг. Такий процес належить до важливих елементів державних правовідносин та, у першу чергу, забезпечується стабільною нормативно-правовою базою держави та ефективним застосування міжнародних нормативно-правових приписів щодо забезпечення грошового обігу.

Теоретичною основою випускної кваліфікаційної роботи (надалі – ВКР) стали сучасні наукові положення, які сформульовані працях відомих вітчизняних дослідників (представників правової та інших наук), що здійснили дослідження питань фінансово-правового регулювання суспільних відносин грошового обігу. Правові питання регулювання грошового обігу аналізувалися в працях таких вітчизняних науковців-дослідників фінансових та адміністративних правовідносин як Є.О. Алісов, Л.К. Воронова, О.П. Орлюк, О.А. Костюченко, Д.О. Гетьманцев, І.Б. Заверуха, М.П. Кучерявенко,

Н.І. Костіна, Т.А. Латковська, О.А. Музика-Стефанчук, В.В. Мушенко, Савченко Л.А., А.О. Селіванов та ряд інших науковців.

Однак, у сучасній науці, елементом якої є фінансове право, не кожен вид руху грошей належить до відносин до грошового обігу. Зокрема, у науковці-економісти категорією «грошовий обіг» позначають рух виключно готівки, а категорію «грошовий оборот» розглядають у контексті описання процесів руху грошей у готівковій та безготівковій формах. Саме тому, у правовій науці категорія «грошовий обіг» відрізняється за своїми сутнісними характеристиками використання в порівнятті з її сутнісним наповненням у економічній науці. Все це потребує подальшого обґрунтування для більш чіткого базового закріплення категорії «готівковий обіг» у межах науки фінансового права.

Проведений автором ВКР аналіз існуючих у фінансово-правовій науці визначень та характеристики категорії «грошовий обіг» дозволяє висловити узагальнення, що в сучасній парадигмі фінансового права до поняття грошового обігу відноситься оборот грошей у готівковій та безготівковій формах. З огляду на особливості фінансово-правового регулювання відносин грошового обігу, порушена проблематика має завжди перебувати у колі наукових інтересів вітчизняних дослідників. Саме тому обрана тема ВКР є актуальною та підлягає детальному аналізу.

Мета та завдання дослідження. Метою даної ВКР є дослідження законодавства та підзаконних нормативно-правових актів України, міжнародних актів, що регламентують відносини грошового обігу, а також узагальнення практики їх реалізації, наукових праць із проблем правового регулювання грошового обігу та банківської системи, для розроблення окремих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання відносин грошового обігу.

Відповідно до поставленої мети визначено такі *завдання* дослідження:

– надати характеристику, наявних у науково-теоретичних дослідженнях таких фінансово-правові категорії як грошовий обіг та грошова система;

– для розширення понятійно-категоріального апарату науки фінансового права проаналізувати історичні засади формування відносин грошового обігу та визначити його вплив на становлення сучасної грошової системи нашої держави;

– проаналізувати категорію «право грошового обігу» та визначити можливість віднесення її до системи підгалузей фінансового права, а також запропонувати шляхи та методи вдосконалення системи правового регулювання відносин грошового обігу;

– окреслити перспективи трансформації правового механізму грошового обігу у контексті відносин державної грошово-кредитної політики;

– запропонувати запозичити позитивний міжнародний досвід для удосконалення правового регулювання відносин грошового обігу;

– визначити загальні способи посилення ролі грошово-кредитного регулювання в правовому механізмі регулювання ринкових відносин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері правового забезпечення відносин грошового обігу.

Предметом дослідження є нормативно-правове забезпечення грошового обігу в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу ВКР склали такі методи: філософські (діалектичний), загальнонаукові та спеціально-правові. Зокрема, діалектичний метод дозволив розглянути діяльність держави щодо правового регулювання відносин грошового обігу та проаналізувати розвиток системи їх нормативно-правового регулювання. При допомозі історико-правового методу досліджено розвиток грошових правовідносин, а застосування формально-логічного методу сприяло формуванню понятійно-категорійного апарата досліджуваних правовідносин. Використано автором також ряд інших методів наукового пізнання проблемних питань щодо організації грошового обігу.

Емпіричну основу дослідження сформували норми Конституції України, Закону України «Про Національний банк України» та ряд розпорядчих актів Національного банку України (надалі – НБУ), інших нормативно-правових актів, статистичні матеріали, наукові праці, публіцистика, Інтернет джерела, авторські дослідження первинних бухгалтерських документів та договорів банківського кредитування, отримані на базі практик ТОВ «Юридична фірма «Бонум» тощо.

Наукова новизна положень ВКР полягає у формуванні авторського наукового здобутку щодо дослідженням правового механізму забезпечення банківської діяльності та пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України, яке регулює означувані відносини.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання положень, висновків і рекомендацій дослідження: у нормотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства про грошовий обіг та у правозастосовній діяльності – при забезпеченні державою надійності та стабільності функціонування грошової системи.

Апробація результатів роботи частково здійснена у науковій статті на тему «Використання міжнародного досвіду удосконалення правового регулювання грошового обігу в Україні», яка опублікована у науковому збірнику студентських робіт (м. Київ, КНТЕУ, 2021) та тезах на тему «Грошовий обіг як самостійний інструмент у системі фінансових правовідносин», опублікованих у збірнику наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні вектори розвитку юридичної освіти і науки» (24.10.2021 р., НУБіП України).

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, що поєднують шість підрозділів, шести пунктів загальних висновків, списку 76 використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 58 сторінок, з них обсяг основного тексту – 51 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

1.1. Грошовий обіг та грошова система як фінансово-правові категорії.

Дослідження фінансово-правових основ грошового обігу та грошової системи нашої держави доцільно розпочати з аналізу окремих теоретико-правових категорій, які мають безпосереднє відношення до предмету нашого дослідження. Вивчення таких категорій здійснено вітчизняними науковцями та сформовано ними ж понятійно-категоріальний апарат у царині тлумачення досліджуваних дефініцій у науці фінансового права.

Здійснюючи зазначене дослідження, на нашу думку, доцільно звернути увагу на відношення науковців до даної проблематики в історичному аспекті. Отже, зазначимо, що ще Л.А. Лунц у 20-х роках минулого століття досліджував проблеми правового регулювання грошових зобов'язань, виконання та припинення таких зобов'язань, договірної відповідальності, іноземного цивільного та торговельного права, а також міжнародного приватного права. Науковець опублікував ряд робіт у галузі фінансового права, зокрема, монографію «Гроші та грошові зобов'язання. Юридичне дослідження» (1927) [36].

Отже, ще з початку ХХ століття у науковій доктрині фінансового права сформувалася позиція про те, що «поняття грошової системи має два аспекти: юридичний і економічний» [36, с. 77].

Позиція Л.А. Лунца також визначалася в тому, що, «в першому значенні грошова система являла собою сукупність різних грошових знаків, виражених в одній і тій же грошовій одиниці, яка визначає їх платіжну силу. Таке визначення грошової системи характеризує її статику – вона залишається незмінною, оскільки не змінюється лежить в її основі грошова

одиниця. З економічного погляду, грошова система повинна бути визначена як один з історично сформованих типів державного регулювання цінності грошових знаків» [36, с. 101].

Розвиток науки фінансового права у XX-XXI століттях позначився на можливості більш широко визначитися вітчизняним науковцям у царині проблематики «дуалістичності фінансів та їх ключового елементу – грошового обігу» [38]. Поступово у фінансовому праві сформувалася позиція про те, що «економічне» визначення в набагато більшому ступені розкриває правову природу грошової системи, ніж «юридична», оскільки прямо вказує на ознаку державного регулювання, яке повинно здійснюватися в правовій формі [13, с. 12].

Деталізуючи сутність окремих наукових позицій, наявних у фінансовому праві, зазначимо наступне. Категорію «державні фінанси» Л.К. Воронова, як одна з науковців-основоположників вітчизняного фінансового права, визначає як «систему грошових відносин, яка виникла разом із державою і нерозривно пов'язана з її існуванням і функціонуванням. А оскільки потреби держави в коштах для виконання властивих їй функцій і вирішення завдань, що стоять перед нею, безперервні, то це відповідно диктує об'єктивну необхідність безперебійного наповнення й видатків відповідних централізованих і децентралізованих фондів. Отже, у процесі здійснення фінансової діяльності держава змушена сприяти безперервності існування грошового обігу і як особливого економічного процесу, і як сфери суспільного відтворення, забезпечуючи кругообіг вартості в економіці. А це в остаточному підсумку визначає спрямованість державного впливу на грошовий обіг, у тому числі й правовими засобами» [14, с. 127].

Інша відома науковець О.П. Орлюк розглядає грошовий обіг як «рух грошових коштів у процесі обслуговування економіки й соціальної сфери життя суспільства» [44, с. 28].

Є.О. Алісов характеризує категорію «грошовий обіг» як «базову фінансово-правова категорію і його як позначає безперервний рух грошей

при виконанні ними своїх функцій у готівковій і безготівковій формі, який обслуговує реалізацію товарів, а також нетоварні платежі і розрахунки в господарстві. Традиційно це поняття охоплює особливий економічний процес, залишаючи поза характеристику явища як особливої сфери суспільного відтворення, де цей процес проходить. Обидва ці аспекти безпосередньо пов'язані між собою і не існують один без другого, у зв'язку із чим дійове правове регулювання грошового обігу неможливе без урахування й упорядкування таких рівнобіжних проявів регульованого об'єкта, а також існуючого взаємозв'язку між ними» [2, с. 207].

Аналіз позицій науковців-представників фінансово-правової науки дає підстави зазначити, що вони дотримуються однієї чіткої позиції про приналежність категорій «грошовий обіг» до предмету регулювання науки фінансового права, проте характеризують категорію «грошовий обіг» з деталізацією окремих її складових. Наприклад, зарубіжні вчені такі як О.Ю. Грачова визначає грошовий обіг «як процес безперервного руху грошей у готівковій та безготівковій формах» [6, с. 28]. Інший зарубіжний науковець Є.М. Ашмаріна під грошовим обігом розуміє «рух грошової маси всередині країни в готівковій та безготівковій формах, що обслуговує кругообіг товарів, а також платежі і розрахунки» [6, с. 29].

Отже, доцільно узагальнити, що з огляду на сформульовані основні висновки науковців, категорія «грошовий обіг» у межах фінансового права характеризує процес грошового руху як у готівковій, та безготівковій формах. Саме тому, на нашу думку, використання охарактеризованих вище категорій у науці у цілому може використовуватися у синонімічному поєднанні.

Надамо узагальнене тлумачення про те, що у вітчизняній правовій науці категорія «грошовий обіг» розглядається «як сукупність платежів, сукупність рухів грошової форми вартості у вигляді готівки і безготівкових розрахунків у процесі відтворення (виробництва, розподілу, обміну і споживання); як обіг законних платіжних засобів (банкнот, розмінної

монети), що обслуговують потреби економіки; як постійний рух коштів, який охоплює сферу випуску (емісії) грошей НБУ та передачі їх у каси банків, а також подальше переміщення грошей у каси підприємств, установ, організацій, розрахунки з населенням, здійснення ним платежів і внесків зі зворотним рухом до НБУ» [7, с. 124].

Отже, дослідивши існуючі позиції щодо сутності категорії «грошовий обіг», проаналізуємо співвідношення даної категорії з іншими зразками фінансово-правової термінології. У першу чергу, звернемо увагу на поняття «грошова система», оскільки перша досліджувана нами фінансово-правова категорія є частиною від цілого – другої фінансово-правової категорії.

Наразі в економічній науці тлумачення поняття «грошова система» визначення досить подібне із визначенням, наведеним ще на початку ХХ століття Л.А. Лунцем [36]. Також Б.І. Соколова у середині минулого століття зазначала, що «грошова система є історично сформованою національною системою організації грошового обігу, що обслуговує народно-господарський оборот, що закріплена традиціями і оформлена законодавчо» [74, с. 104].

У сучасній фінансово-правовій науці, зокрема у працях О.П. Орлюк, категорія «грошова система держави» визначається як «державно-правова форма організації грошового обігу, що історично склалася в країні та закріплена на законодавчому рівні. Зміст грошової системи становить внутрішню організаційно-правову форму грошового обороту. До складу грошової системи входять такі елементи, як грошова одиниця, масштаб цін, види грошей, емісійна система, апарат регулювання грошового обігу. Її складовою є й національна валютна система» [44, с. 67].

Також О.П. Орлюк, визначила основні елементи грошової системи:

- функціональні (грошова одиниця, масштаб цін, види державних грошових знаків, які мають статус єдиного законного засобу платежу на території держави);

- організаційні (організація готівкового обігу, сукупність державних органів, що здійснюють управління грошовим оборотом) [46, с. 81–82].

На нашу думку, проаналізовані результати теоретико-правових досліджень дають підстави зробити узагальнення про те, що грошова система являє собою певну модель або, ще точніше, закріплений законодавчо спосіб організації обігу грошей. Така система формується та функціонує виключно при допомозі фіксації в загальнообов'язкових нормативно-правових актах канонів організації грошового обігу.

Саме тому, нами обстоюється існуюча у науці фінансового права позиція про те, що грошова система – є юридичною категорією, оскільки грошовий обіг формується за принципами об'єктивізму в процесі здійснення різних видів грошових відносин суб'єктами таких правовідносин.

Також доцільно погодитися з існуючими узагальненням у царині фінансово-правової науки про те, що «предметом фінансово-правового регулювання є суспільні відносини у сфері грошового обігу, а грошова система є лише однією з моделей його існування. Правове регулювання зазначених відносин спрямоване на планомірну організацію грошового обороту» [47, с. 157].

Однак, є доцільним не погодитися з думкою казахського вченого А.І. Худякова про те, що «фінансове право не знає інституту фінансово-правового регулювання грошового обігу» [70, с. 157], а також з тим, що категорія «грошовий обіг» належить виключно цивільному праву [71, с. 157].

Дослідження теоретико-правових засад формування грошового обігу дає підстави висловити чітке припущення, що предметом правового регулювання таких відносин можуть виступати різні галузі права. До таких відносин, нами допускається віднесення й цивільно-правових норм. Однак зазначимо, що цивільно-правові норми є засобом для регулювання таких відносин, які співвідносяться з грошовим обігом, в яких забезпечується принцип «рівності сторін». Зазначені відносини характеризуються тим, що не впливаючи на грошовий обіг, частково з ним співвідносяться.

Узагальнимо сформовані уявлення про те, що наука фінансового права предметом правового регулювання царини грошового обігу визначає суспільні відносини, які наближені до забезпечення впорядкованої системи порядку «руху грошових коштів в готівковій та безготівковій формі, при якому реалізується принцип «влади і підпорядкування» [17, с. 34]. Саме так зароджується грошова система державно-територіального утворення.

Сформулювавши окремі теоретико-правові категорії за досліджуваною проблематикою, звернемо увагу на той факт, що грошові системи у різних країнах розвивалися паралельно зі встановленням товарного господарства, а трансформація видів грошей ставала наслідком зміни типів грошових систем.

Досліджуючи правові механізми формування державних фінансів у ХХ столітті, П.М. Годме зазначав, що такі «фінанси пов'язані з грошовою системою, яка в більшій чи меншій мірі управляється державою, тоді як ця грошова система не залежить від волі приватних власників, що розпоряджаються своїми фінансами [17, с. 42]. К.С. Бельський вказував на те, що грошовий обіг – це категорія субстанційна, а грошова система – функціональна [11, с. 6].

Виступаючи в якості функціональної категорії, грошова система, за визначенням О.О. Качана, виконує такі функції:

- 1) регулювальну функцію, яка полягає в тому, що держава, за допомогою встановлення елементів грошової системи, впорядковує суспільні відносини, що складаються в процесі емісії, обігу та вилучення з обігу грошових коштів;
- 2) емісійну функцію, яка проявляється в тому, що саме в рамках грошової системи діє механізм, що забезпечує належний і своєчасний випуск грошових коштів в обіг;
- 3) накопичувальну функцію – встановлюючи правила організації грошового обігу, держава створює тим самим в рамках грошової системи механізм, що забезпечує накопичення грошових коштів в різних централізованих та децентралізованих грошових фондах. Ця функція,

зокрема, проявляється в тому, що держава за допомогою встановлення правил касової дисципліни зобов'язує підприємства здавати всю готівку понад встановлені ліміти в банк, де і відбувається їх накопичення;

4) розподільчу (перерозподільну) функцію – грошова система створює основні канали, за якими відбувається переміщення грошових коштів, а отже, і їх розподіл (перерозподіл);

5) контрольну функцію – зокрема, для контролю за виконанням суб'єктами грошових відносин законодавства України державою створюється система контролюючих органів, до яких відносяться: Рахункова палата, Міністерство фінансів України, НБУ тощо [25, с. 97–98].

Наданий вище перелік функцій можна вважати організаційно-функціональним змістом грошової системи. Розглядаючи під таким кутом зору грошову систему, необхідно зазначити, що вона містить у собі певну спільність суб'єктів, що здійснюють регулювання грошового обігу. Крім того, до неї входять інші суб'єкти, які беруть участь виключно у грошових відносинах. Також, грошова система характеризується нами з матеріальної сторони як сукупність перебуваючих в обігу грошових знаків.

До елементів грошової системи науковці відносять: 1) офіційну грошову одиницю; 2) види грошових знаків; 3) порядок емісії грошових знаків та їх забезпечення; 4) методи регулювання грошового обігу; 5) організацію грошового обігу [31, с. 55].

Як узагальнення до даного підрозділу ВКР зазначимо, що елементи грошової системи визначають її організаційну структуру. Одним із важливих елементів такої системи є грошовий обіг. У свою чергу, одним з напрямків регулювання відносин грошового обігу у фінансовому праві є закріплення в законодавчих та підзаконних актах елементів грошової системи. На нашу думку, такі елементи являють собою частинки, при об'єднанні яких формується грошова система, якій ці ж елементи перебувають у стані залежності та упорядкування. У регулюванні зазначених відносин повинні домінувати норми саме фінансового права.

1.2. Історичні засади формування відносин грошового обігу та його вплив на сучасну грошову систему

Обмін товару на товар без посередництва грошей завжди наражається на величезні перешкоди, однією з яких є визначення вартості продуктів, котрі обмінюються. Саме тому, в суспільно-економічних відносинах виникли гроші. Здійснення процесу виконання ними своїх функцій визначається як наразі як грошовий обіг.

У ході розвитку товарно-грошових відносин (активізації грошового обігу) у державах, як суб'єктах уособлення повноти управління суспільством, сформувалися фінансові відносини, які характеризуються як «сукупність економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП)» [39, с. 115].

Грошовий обіг у фінансово-правовій науці визначається як «відносно незалежний рух грошей у процесах виробництва, розподілу, обміну і споживання національного продукту та як сукупність усіх грошових платежів і розрахунків, що відбуваються в економіці країни» [2, с. 76].

Відносини грошового обігу в державі регулюються фінансово-правовими нормами, як «встановленими державою та забезпеченими її примусовою силою загальнообов'язковими правилами поведінки суб'єктів суспільних відносин» [2, с. 112]. Тлумачення у сучасній науці «відносної незалежності грошового обігу» та «державного регулювання фінансових правовідносин» [68, с. 35], на нашу думку, формує певну колізію у межах відносин фінансово-правового регулювання, а тому викликає інтерес до більш детального дослідження даної проблематики у розділі про історичні етапи формування означуваних відносин.

Отже, гроші перебувають в стані руху між різними суб'єктами економічних відносин: фізичними та юридичними особами і органами державної влади. Гроші опосередковують обіг та обмін усієї сукупності

суспільного продукту, включаючи доходи громадян, суспільних груп, територіальних громад, держави.

Фінанси наразі є провідним елементом системи товарно-грошових відносин. Серед основних причин виникнення та становлення фінансів слід визначити поглиблення «суспільного розподілу праці в результаті закономірного розвитку суспільно-виробничих відносин, необхідність розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту з метою дотримання пропорцій відтворення та утримання невиробничої сфери, управління, оборони країни тощо» [59, с. 79].

На сучасному етапі серед основних ознак фінансів науковці визначають поряд з іншим: 1) нерозривний зв'язок з існуванням товарно-грошових відносин; 2) обмінно-розподільчий характер фінансових відносин; 3) зв'язок фінансових відносин з формуванням грошових доходів [21, с. 25].

Тобто, на нашу думку, на сучасному етапі суспільно-економічних відносин, основне призначення фінансів реалізується шляхом створення й використання різноманітних фондів фінансових ресурсів на всіх етапах діяльності держави, комерційних суб'єктів, громадян.

Слід також вважати правильною наукову позицію про те, що у системі фінансових правовідносин грошовий обіг слід визначити як «фінансовий інструмент, який здатний кількісно і якісно впливати на суспільство, оскільки забезпечує розподіл ВВП на потреби юридичних та фізичних осіб та відіграє провідну роль у системі методів управління економікою держави» [64, с. 10].

Таким чином, в сучасному економічному просторі грошовий обіг можемо вважати інструментом забезпечення всіх суб'єктів суспільного відтворення грошовими коштами, достатніми для здійснення їх діяльності тощо. Видимою стороною фінансів є грошові потоки, що рухаються між суб'єктами фінансових відносин та є предметом практичної фінансової діяльності. Внутрішній зміст фінансових правовідносин пов'язаний з тим, що грошові потоки відображають рух вартості створеного у суспільстві ВВП,

тобто обмінні й розподільні відносини. Від налагодженості цих відносин залежить ефективність економічної системи держави та розвиток суспільства. Юридична складова категорії «місце грошового обігу в системі фінансових правовідносин» полягає в формуванні сукупності правових норм, що регулюють суспільні відносини в сфері формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів держави й територіальних громад.

На початку зазначеного дослідження звернувши увагу на сучасний стан фінансово-правової системи регулювання відносин грошового обігу, розглянемо особливості формування матеріальної складової досліджуваної проблематики.

Отже, з урахуванням історично існуючих видів і форм гроші як одиниця можуть бути поділені на металеві і паперово-кредитні грошові системи. Під металевими грошовими системами прийнято розуміти таку форму організації грошового обігу, при якій загальним еквівалентом служили металеві гроші. У таких системах вартість грошей визначалася вартістю валютного металу. Залежно від того, один або кілька металів становили основу грошової системи, виділяють монометалічні грошові системи – вони спочивають на одному єдиному металі. У таких системах лише один метал займав панівне становище, служачи загальним еквівалентом. У той же час в обігу перебували і інші грошові знаки, наприклад, банкноти і білонна монета, розмінні на основну металеву монету [75, с. 45].

Зокрема, Чернадчук Т. О. зазначає, що «монометалічні системи були характерні для промислово розвинених країн кінця XIX – початку XX ст. Залежно від того, який саме метал виконував роль загального еквівалента, виділяють систему золотого монометалізму, що отримала також іншу назву – золотий стандарт. Золотий монометалізм – найбільш досконала система серед усіх металевих систем» [68, с. 55].

У кінці XIX на початку XX століття країнах з високим рівнем розвитку промисловості був введений золотий стандарт існування грошей, тобто історично склалося три види золотого монометалізму:

- золотомонетний стандарт, основною особливістю якого був вільний обіг золотих монет. Золоті монети становили основу грошового обігу. Золотий вміст монет було встановлено законодавчо і залишалося незмінним;

- золотозлитковий стандарт, за якого паперові грошові знаки підлягали розміну на золото, але не у формі монет, а на золоті злитки. Така система існувала в країнах, які мали великі запаси золота, наприклад у Великобританії, Франції та Японії;

- золотодевізний стандарт, який полягав в тому, що національна валюта підлягала розміну не на саме золото, а на девізи, тобто іноземну валюту, яка була забезпечена золотом. Такий стандарт вводився в країнах, що не мали в своєму розпорядженні великі запаси золота (в Німеччині, Норвегії, Австрії та інших країнах) [59, с. 333].

О.П. Орлюк зазначає, що біметалічні системи могли набувати такого вигляду: 1) системи паралельної валюти, суть якої полягала в тому, що цінове співвідношення двох видів металевих монет визначалося виходячи з ринкової вартості валютних металів; 2) системи подвійної валюти, при якій співвідношення між металами встановлювалося державою; 3) системи «кульгавої» валюти, яка складалася при переході від біметалізму до монометалізму, коли держава відмовилася від карбування однієї з монет. При цьому у вільному обігу перебували як золоті, так і срібні монети [44, с. 33].

При переході від металевого до паперового грошового обігу сформувалася паперово-кредитна система. Особливістю системи паперового кредитного обігу є зростання впливу держави на процеси організації та здійснення грошового обігу. На сучасному етапі розвитку грошово-кредитних відносин лише державою, в особі уповноважених державних органів забезпечується нормативно-правове регулювання грошового обігу. Тобто держава формує систему нормативно-правового

регулювання грошових відносин, який полягає у наданні порядку руху грошових коштів (рух національної або іноземної валюти, готівкова чи безготівкова форма руху тощо). Такий порядок здійснення в державі грошового обігу є імперативним, тобто, усі учасники зазначеного виду правовідносин виконують приписи щодо порядку грошового обігу.

Виходячи із зазначеної вище характеристики матеріальної складової готівкового обігу, зазначимо, що «грошова система містить два елементи: порядок встановлення офіційного валютного курсу і масштаб цін. Під офіційною грошовою одиницею ми розуміємо встановлений державою і закріплений законодавчо грошовий знак, що є законним платіжним засобом на всій території країни» [40, с. 29].

Звертаючи увагу на фактичний склад вітчизняної грошової системи, зазначимо, що відповідно до Конституції України національною грошовою одиницею є гривня. Види грошових знаків виділяються в залежності від матеріального носія (банкноти, монета), їх забезпечення, а також суб'єкта, уповноваженого випускати грошові знаки в обіг [30].

Для визначення пріоритетів правового регулювання досліджуваних відносин, проаналізуємо грошову систему Радянського Союзу, де емітували три види грошових знаків: 1) квитки Державного банку СРСР – паперові грошові знаки, що випускалися вартістю в 10, 25, 50 і 100 рублів, забезпечувалися золотом та іншими активами Державного банку СРСР; 2) державні казначейські білети СРСР, які також представляли собою паперові грошові знаки, які володіли перевагою в 1, 3 і 5 рублів і не мали законодавчо встановленого банківського забезпечення. Такі знаки були в обігу нарівні з квитками Державного банку СРСР; 3) металева монета номіналом в 1 рубль, 50, 20, 15, 10, 5, 3, 2 і 1 копійку [32, с. 207].

У даному елементі дослідження слід зробити узагальнення про те, що емісія грошей здійснюється у відповідності до встановлених законодавством порядків випуску грошей та їх вилучення з обігу. Наразі лише держава

здійснює друкування та випуск в обіг грошових знаків. Наразі казначейство країни або її емісійний банк можуть виконувати функції емітента.

Надавши в історичному розрізі характеристику відносин грошового обігу, зазначимо, що наразі належать до основних методів регулювання грошового обігу такі: 1) грошова реформа – трансформація грошової системи, яка здійснена для зміцнення національної грошової одиниці та, відповідно, грошового обігу в державі; 2) деномінація – це зміна номінальної вартості грошових знаків, що здійснена з обміном старих грошей на нові за певним курсом; 3) емісія – випуск грошових знаків в обіг, що проводяться одноразово, або являє собою напрям фінансової діяльності держави, що здійснюються постійно; 4) нуліфікація – оголошення грошових знаків недійсними, за допомогою чого відбувається вилучення старих грошей з обігу з подальшим випуском нових в меншій кількості; 5) девальвація – полягає в зниженні вартості грошової одиниці, коли держава шляхом зниження курсу власної валюти знижує тим самим і експортну ціну товарів, створюючи сприятливі обставини для розвитку; 6) ревальвація – процес зворотний девальвації, що полягає в підвищенні вартості грошей [28, с. 66–67].

Як узагальнення до даного підрозділу ВКР, необхідно зазначити, що у процесі історичного розвитку та впливу різного типу соціальних, економічних, політичних та інших чинників, сформувалася система грошового обігу України. Проте дана система може бути наближеною до міжнародних стандартів з урахуванням того, що обрання методів регулювання грошового обігу залежить від грошово-кредитної політики, яку обрала держава. Правове регулювання грошового обігу повинно відповідати основним засадам державної фінансової політики. Держава, у процесі удосконалення усіх типів суспільних відносин, повинна постійно удосконалювати механізми правового регулювання грошового обігу для забезпечення позитивного впливу на економічний стан суспільства.

1.3. Право грошового обігу як підгалузь фінансового права

Як певна соціально-економічна єдність, система фінансового права складається з елементів, які у своїй спільності і є внутрішньою будовою зазначеної системи. Зазначені елементи ввесь час перебувають у взаємному впливі один на одного, проте знаходяться у взаємній узгодженості, чим і забезпечують правильне існування такої системи. У відповідності до фінансово-правових норм формуються елементи такої системи. На основі єдності предмета їх правового регулювання такі елементи поєднуються у відособлені інститути та підгалузі.

Фінансово-правовий інститут слід визначити як основний елемент системи фінансового права. До його складу входить окрема група фінансово-правових норм, що регулюють однорідні відносини. Такі норми входять у предмет галузі фінансового права. Кожен інститут фінансового права, завжди тісно поєднаний іншими інститутами в межах галузі, проте утримує відносну автономність щодо інших інститутів.

За визначенням О.П. Орлюк, «інститути фінансового права можуть складатися з підінститутів, які утворюються фінансово-правовими нормами, що регулюють менше за обсягом коло суспільних відносин, які входять у предмет фінансово-правового інституту. Підгалузь – це більший елемент системи права, що включає в себе кілька інститутів» [40, с. 128].

Як показують результати авторських досліджень, виокремлення підгалузей виникло по причині формування значної кількості правових норм. Зазначені норми регулюють певним чином самостійні відносини. Такі відносини входять у предмет галузі права.

В українській фінансово-правовій науці сформувалася усталена думка про те, що в системі фінансового права існує дві його підгалузі: бюджетне і податкове право. Проте, в сучасний період у наці фінансового права сформувалася тенденція щодо визнання ще кількох підгалузей: право грошового обігу, право, фінансового контролю, облікове право, право

державного соціального страхування, право участі держави у відносинах приватного майнового страхування тощо.

На нашу думку, обіг національної валюти є важливим суспільно-економічним процесом, а тому фінансово-правове регулювання такого типу відносин має відбуватися в межах єдиного правового утворення яким є галузь фінансового права, оскільки «предметом правового регулювання інституту грошового обігу виступають суспільні відносини, пов'язані з обігом грошей, які виступають в одному випадку у формі національної валюти України» [45, с. 42].

Слід також додати, що ще одним із напрямів регулювання грошового обігу є валютне регулювання. Говорячи про взаємозв'язок категорій «грошовий обіг» та «валютне регулювання», необхідно відзначити їх спільність із банківською системою, а також звернути увагу на роль НБУ в регулюванні грошових відносин.

Адже, у відповідності до ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV, функціями НБУ є:

- визначення та реалізація грошово-кредитної політики;
- монопольне здійснення емісії гривні та організація готівкового грошового обігу;
- організація системи рефінансування;
- встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів і майна;
- регулювання діяльності платіжних систем і систем розрахунків в Україні, визначення порядку і форми платежів, у т. ч. між банками;
- здійснення відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютного регулювання та нагляду тощо [53].

Також слід зазначити, що у відповідності до своїх повноважень НБУ видає розпорядчі акти, які є обов'язковими до виконання та наразі забезпечують правове регулювання відносин грошового обігу (національної валюти).

Здійснена нами деталізація функцій НБУ з тією метою, щоб показати його роль для підгалузі грошового обігу як самостійного елемента фінансово-правових відносин. Адже на інші підгалузі та інститути фінансового (бюджетне, податкове) відсутній подібний позитивний вплив з боку головного регулятора банківської діяльності в Україні.

Досліджуючи право грошового обігу як окремий елемент у межах галузі фінансового права та визначаючи роль і місце банківського права, зазначимо, що «предметом публічного банківського права, тобто тієї частини, яка входить до складу фінансового права, є суспільні відносини, що виникають у процесі державного регулювання банківської діяльності» [22, с. 34].

Отже, предмет банківського права поєднує у собі відносини регулювання грошового обігу у сфері діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ. На противагу цьому, до предмету «грошового обігу» також належать відносини, що знаходяться поза компетенцією банківського регулювання. Як аргумент щодо нашої позиції зазначимо про відносини, які стосуються фінансових операцій серед громадян без посередництва фінансово-кредитних структур.

Узагальнимо інформацію про те, що банківське право не мінімізує в собі питання, які стосуються грошового обігу. Слід зазначити, що грошовий обіг виходить далеко за межі регулювання відносин руху грошових коштів у процесі здійснення діяльності банками. Крім того, на нашу думку, сюди мають поєднуватися також норми, які регулюють відносини розрахунків. Адже опосередковують рух грошових коштів саме розрахунки.

Як зазначає А.І. Сирота, «у процесі функціонування фінансової системи здійснюються грошові платежі та розрахунки, тобто використовується грошова система. Ці платежі та розрахунки проводяться як у безготівковій формі, так і з використанням готівкових грошових знаків» [62, с. 73].

Дотримуючись зазначеної вище позиції О.П. Орлюк зазначає, що «однією з невід'ємних складових частин публічної фінансової діяльності є діяльність у сфері організації та регулювання грошового обігу в державі, формування грошової системи, визначення правового режиму національної валюти, проведення грошових реформ тощо» [44, с. 155].

Отже, цілком погоджуючись з позиціями вітчизняних науковців та певним чином групуючи такі позиції, сформулюємо визначення про те, що грошовий обіг являє собою, не що інше, як це переміщення грошових коштів від одного до іншого суб'єкта відносин у процесі забезпечення економічних та соціальних відносин.

Здійснивши аналіз ряду наукових праць представників науки фінансового права, нами встановлено, що у юридичній літературі категорію «грошовий обіг» характеризують як:

- сукупність платежів, сукупність рухів грошової форми вартості у вигляді готівки та безготівкових розрахунків у процесі відтворення (виробництва, розподілу, обміну і споживання) [3, с. 17];
- як обіг законних платіжних засобів (банкнот, розмінної монети), що обслуговують потреби економіки [10, с. 5];
- як постійний рух коштів, який охоплює сферу випуску (емісії) грошей НБУ та передачі їх у каси банків, а також подальше переміщення грошей у каси підприємств, установ, організацій, розрахунки з населенням, здійснення ним платежів і внесків зі зворотним рухом до НБУ [35, с. 112].

Проте, проведені авторські дослідження також дають підстави зазначити, що окремі відносини по розрахунках не належать до предмету фінансового права. Нами до даного предмету зараховуються тільки імперативні відносини.

На нашу думку, диспозитивні розрахункові відносини (рівноправність сторін), не включаються до складу інституту грошового обігу, оскільки є предметом регулювання цивільного права. (Авторська наукова позиція про

тісний зв'язок категорії «грошовий обіг» до предмету цивільного права визначалася в Розділі 1 ВКР).

Також необхідно зазначити, що фінансово-правові норми, що регулюють відносини у сфері грошового обігу, належать до Особливої частини фінансового права. Як відомо, в Загальну частину включаються норми, які є загальними для всієї галузі права. Такі норми відображають однорідність предмета правового регулювання і мають важливе системоутворююче значення [37, с. 9].

До загальної частини у фінансово-правовій науці зараховують приписи, що формують: 1) основні категорії; 2) статус суб'єктів фінансового права та принципи їх функціонування; 3) правові форми і методи здійснення фінансової діяльності та фінансового контролю тощо. Фінансово-правові норми, які регулюють відносини у сфері грошового обігу, можуть бути підставою для виникнення правовідносин. Зокрема, розрахункові правовідносини, що виникають із приводу й у зв'язку зі здійсненням розрахунків.

Для вирішення питання про виділення того чи іншого правового утворення як підгалузі в теорії права застосовуються ті ж критерії, що й для виділення галузей, а саме: предмет правового регулювання; метод правового регулювання; система права; наявність сформувався нормативно-правової бази [40, с. 127].

У даному випадку домінуючими є предмет і метод правового регулювання для виділення підгалузі окремої підгалузі з галузі. Визначаючи право грошового обігу як підгалузь фінансового права, ми дотримуємося тієї позиції, що предмет цієї підгалузі повинен у повній мірі вливатися у предмет галузі. Однак, не слід забувати, що у такому випадку предмет цієї підгалузі повинен бути відокремленим від предметів інших підгалузей та інститутів фінансового права. Отже, метод права грошового обігу (як підгалузі фінансового права) не повинен відрізнятися від методу фінансового права.

Метод права грошового обігу є імперативним методом, тобто владні приписи даної підгалузі відрізняються організаційним характером. Зазначені приписи формують державні фінансові органи (наприклад, КМ України, ВР України, НБУ). З такими учасниками фінансових правовідносин ніхто не може перебувати у підпорядкованості – як адміністративній залежності. Тобто, метод права грошового обігу заздалегідь пропонує нерівність кожної з сторін зазначених відносин.

Виходячи з зазначеного вище, погодимося з думкою О.В. Зайчука та Н.М. Оніщенка про те. Що «система права грошового обігу є науково обґрунтованим угрупованням фінансово-правових норм, що регулюють порядок руху грошових коштів» [66, с. 45].

У результаті проведених досліджень щодо особливостей правового регулювання відносин грошового обігу, підтримаємо пропозицію «про необхідність виділення Загальної та Особливої частин права грошового обігу. Такий поділ пояснюється наявністю об'єктивно існуючої групи норм, загальної для інших відносин, що регулюються правом грошового обігу». [44, с. 88].

Підтримуємо позицію про те, що до Загальної частини права грошового обігу повинні входити норми, які визначають: такі основні поняття, як: «гроші», «валюта», «грошова система», «грошово-кредитна» і «валютна політика» та ін.; принципи побудови грошової системи; правові форми і методи регулювання відносин, пов'язаних з обігом національної та іноземної валюти; правила визначення валютних курсів; норми, що закріплюють правовий статус суб'єктів права грошового обігу, зокрема повноваження НБУ з емісії, правовий статус органів та агентів валютного контролю, а також правовий статус інших суб'єктів; види та форми фінансового контролю за обігом грошових коштів; відповідальність за порушення законодавства України про порядок обігу грошових коштів.

Особлива частина права грошового обігу складається з двох інститутів:

1) інституту грошового обігу (у звичному значенні цього слова), який

поділяється на два підінститути: а) підінститут готівкового грошового обігу, б) підінститут безготівкового грошового обігу; 2) інституту валютного регулювання [12, с. 65].

Виокремлення зазначених правових груп як підінститутів (а не інститутів) пояснюється тим, що підгалузь права грошового обігу формується у спосіб злиття фінансово-правових інститутів «грошового обігу» і «валютного регулювання». Оскільки норми, які регулюють порядок готівкового грошового і безготівкового грошового обігу, входять до складу інституту «грошовий обіг», то недоцільно виділяти їх як самостійні інститути права грошового обігу.

Підінститут готівкового грошового обігу включає в себе норми, що регулюють суспільні відносини, які складаються в ході емісії готівкових грошових знаків (банкнот і монет), їх обігу та вилучення з обігу. Підінститут безготівкового грошового обігу утворюють фінансово-правові норми, що регулюють порядок випуску в обіг безготівкових коштів, а також правила здійснення безготівкових розрахунків і їхні форми. Ще однією умовою виділення підгалузі є наявність сформованої нормативно-правової бази, яка виступає основою правового регулювання суспільних відносин, що належать до предмету цієї підгалузі [59, с.77].

Основи правового регулювання грошового обігу закладаються Конституцією України [30]. Важливе значення в регулюванні грошового обігу мають норми законів України [51–56]. Конституцією України питання грошового обігу регулює таким чином:

- встановлено найменування грошової одиниці України (стаття 99);
- покладено обов'язок захисту національної валюти та забезпечення проведення в Україні єдиної грошово-кредитної політики на НБУ;
- покладено обов'язок розробки основних засад грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням на Рада Національного банку України (стаття 100);

- визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Норми міжнародних договорів мають пріоритет перед законами України (стаття 9) [30].

Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV є одним із основних нормативно-правових актів у цій сфері та визначає повноваження НБУ з емісії готівки, організації готівкового грошового обігу, встановлення правил проведення розрахунків, а також повноваження з проведення грошово-кредитної політики [53].

В контексті даного дослідження необхідно також проаналізувати Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII, який визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, права й обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ і встановлює відповідальність за порушення ними валютного законодавства [51].

Крім того, організація готівкового грошового обігу відбувається на підставі норм таких законів України, наприклад, Цивільного кодексу України, «Про банки і банківську діяльність», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а також на підставі інших законів.

Узагальнимо подану інформацію у даному підрозділі ВКР тезою про те, що в правовій системі нашої держави наявна система законодавчих та підзаконних актів, що регулюють відносини грошового обігу. Це дає можливість виділити право грошового обігу в самостійну підгалузь фінансового права. Однак, система таких однорідних джерел розпорошена по різних суміжних галузях права. На нашу думку, можлива систематизація таких актів, що регулюють суспільні відносини грошового обігу.

РОЗДІЛ 2.

УДОСКОНАЛЕННЯ СПОСОБІВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

2.1. Перспективи трансформації правового механізму грошового обігу у контексті відносин державної грошово-кредитної політики

Ефективність правового регулювання тих, чи інших суспільно-економічних процесів потребує чіткого встановлення правової сутності об'єкту такого регулювання. Це дозволяє обирати найбільш придатні та доцільні для досягнення позитивного результату методи правового регулювання, враховувати всі юридично значимі особливості об'єкту правового регулювання, а також дозволяє комплексно підходити до відповідної сфери суспільних відносин.

Дослідження трансформації правового механізму грошового обігу у контексті відносин державної грошово-кредитної політики, на нашу думку, доцільно розпочати, з'ясувавши зміст основних правових категорій, що використовуються при регулюванні означуваних відносин, рухаючись від загального до більш конкретного.

В першу чергу, звернемо увагу на категорію «державна політика». У контексті цього зазначимо, що існуючі в науковій літературі різні тлумачення цього поняття можна охарактеризувати визначенням В.В. Мушенка, який зазначає, що це є «відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади стосовно певного питання чи комплексу питань, яка здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано за допомогою регуляторних заходів, законів, бюджетних пріоритетів і впливає на життя суспільства» [39, с. 115].

Прийняття державою нормативно-правових актів про регулювання різних типів фінансових правовідносин є одним із основних способів вираження сучасної державної політики.

У працях ряду науковців можемо знайти тлумачення суспільної категорії «політика», етимологія якого походить від давньогрецької мови «*politikōs*» – державні або суспільні справи, «*polis*» – держава [44, с. 34].

Як явище життя суспільства, політика є важливою складовою для фінансового права, оскільки є саме важливою складовою створення будь-яких норм різних галузей права. Фінансове право впливає на державну політику, оскільки одним з важливих векторів фінансової політики є її грошово-кредитна складова. Отже, оскільки фінансова політика є родовим поняттям для грошово-кредитної політики, то доцільно розібратися у сутності категорії «фінансова політика держави».

У фінансово-правовій науці наявна певна кількість трактувань даного поняття. Так, наприклад В.В. Мушенко визначає державну фінансову політику як «про складову частину соціально-економічної політики, яка визначає цілі, завдання, принципи, напрями, способи правового регулювання, а також форми діяльності органів державної влади, інших уповноважених органів влади та організацій, в сфері формування, розподілу, управління і контролю за використанням публічних грошових фондів з метою ефективного впливу на розвиток національної економіки країни, підвищення добробуту держави та особистості» [38, с. 424].

Варто зазначити, що фінансова політика формується на наявності певної спільності соціально-політичних векторів, які впливають на визначення цілей та засобів державної фінансової діяльності та методів її здійснення. Слід також звернути увагу на принципи, на основі яких визначаються цілі та обираються методи реалізації політики. Тобто, фінансова політика держави (так як і грошово-кредитна політика) закріплюються в нормативно-правових актах чинного законодавства та виражаються в системі фінансово-правового регулювання зазначеного типу суспільних відносин.

Слід зазначити, що у науці фінансового права сформовано уявлення про те, що «залежно від обсягу фінансових завдань, що вирішуються фінансовою політикою, а також термінів її проведення виділяються:

1) фінансова стратегія, що представляє собою певну довгострокову лінію поведінки, засновану на розробці позиції з перспективними цілями, на досягнення яких повинна бути спрямована фінансова діяльність держави. Фінансова стратегія також передбачає вибір пріоритетних методів досягнення поставлених цілей;

2) фінансова тактика, яка спрямована на вирішення конкретних завдань, що виникають на окремих етапах розвитку держави [13, с. 3].

Зазначимо, що фінансова тактика відповідно до структури фінансової системи поділяється на: 1) бюджетну політику (в тому числі політику в сфері доходів і видатків); 2) податкову політику; 3) державну боргову політику; 4) політику в галузі страхування; 5) валютну політику; 6) грошово-кредитну політику [13, с. 4].

Розглядаючи детально у межах даної ВКР категорію «грошово-кредитна політика», зазначимо, що у фінансово-правовій науці вона визначається як «комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених Законом України «Про Національний банк України» засобів і методів у вітчизняній фінансово-правовій науці прийнято визначати як грошово-кредитна політика [34, с. 127].

Досліджуючи роль і місце здійснення грошового обігу у системі грошово-кредитної політики, звернемо увагу на використання монетарних механізмів та інструментів. З цього приводу звернемося до наукової позиції Д.А. Бекерської та Л.К. Воронової, які зазначають про те, що «під час регулювання грошово-кредитного ринку НБУ застосовує набір таких монетарних механізмів та інструментів:

- відсоткові ставки;
- рефінансування комерційних банків;

- нормативи резервування коштів банківською системою;
- депозитні сертифікати НБУ для їх розміщення серед комерційних банків;
- операції на відкритому ринку;
- операції на валютному ринку (обмінний курс) [7, с. 113].

Здійснюючи дослідження відносин грошового обігу, І.В. Ветрова наголошує, що «методи і засоби грошово-кредитної політики (норми обов'язкових резервів, відсоткові ставки, управління золотовалютними резервами, операції з цінними паперами на відкритому ринку, регламентація імпорту й експорту капіталу) впливають на пропозицію грошей, що цілком відповідає монетариській концепції НБУ, а обов'язкове резервування відмічається як один із найважливіших засобів грошово-кредитної політики, який можна віднести до числа інструментів непрямого впливу на грошову масу, хоча щодо комерційних банків він є прямим і досить жорстким інструментом впливу» [10, с. 91].

Розглянемо ступінь врегулювання у чинному законодавстві України відносин політики грошово-кредитного регулювання. Отже, визначення цього поняття містить чинне законодавство України. Зокрема, згідно із ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV «грошово-кредитна політика – комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених цим Законом засобів та методів» [53].

Аналіз структури Закону України «Про Національний банк України» (стаття 25) дає підстави визначити, що ключовими засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- 2) процентну політику;
- 3) рефінансування комерційних банків;

- 4) управління золотовалютними резервами;
- 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу;
- 7) запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
- 8) зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- 9) емісію власних боргових зобов'язань та операції з ними [53].

Законодавством покладено обов'язок щорічного затвердження основних засад грошово-кредитної політики на НБУ, шляхом прийняття основного програмного документу [53].

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про Національний банк України» основні засади грошово-кредитної політики визначають показники діяльності НБУ у середньостроковій перспективі для досягнення цілей його функціонування (стаття 6). Характеризуючи механізм грошово-кредитних відносин, зазначимо, що Рада НБУ розробляє Основні засади грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих Правлінням НБУ. При розробленні зазначеного документу використовуються макроекономічні показники, розраховані КМ України та НБУ, а також інша необхідна інформація. НБУ інформує ВР України про Основні засади грошово-кредитної політики та стан грошово-кредитного ринку в державі в порядку, передбаченому Законом України «Про Національний банк України» [53].

Надавши аналіз системи нормативно-правового регулювання відносин грошово-кредитної політики, підсумуємо наступне. Визначення та характеристика категорії «грошово-кредитна політика не обмежується комплексом інструментів і методів її проведення. Її необхідно характеризувати як не просту спільність різного роду пропозицій та способів

їх реалізації, направлених на здійснення грошового обігу та системи кредитування згідно з планами та завданнями держави.

Спираючись на існуючі у фінансово-правовій та економічній літературі результати досліджень [7; 18; 21; 28; 42] пропонуємо класифікацію відносин грошово-кредитної політики: 1) грошову політику, тобто політику в сфері грошового обігу; 2) кредитну політику.

Пропонована градація зазначеної вище політики є досить не точною. Проте, наявність розподілу відносин грошово-кредитної політик є важливим, бо забезпечує можливість розмежувати між собою відносини кредитної та грошової політики. Звертаючи увагу на відносини державної політики руху грошей, необхідно охарактеризувати її окремі різновиди – політику валютну та емісійну. Перший вид політики (валютна) – перебуває у складі грошової політики. Основною метою її реалізації є забезпечення міцності грошової системи держави, що, у свою чергу, досягається шляхом гарантування непохитності власної валюти, при умілому використанні заходів валютного регулювання. Другий вид політики (емісійна) – показує основні вектори діяльності держави у царині випуску та вилучення грошових коштів з обігу.

Узагальнюючи дослідження у межах концепції державна політика, державна фінансова політика, грошово-кредитна політика, політика грошового обігу, варто зазначити про взаємозв'язок зазначених категорій. Зокрема, державна фінансова політика являє собою комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей.

Однією із цілей державної діяльності, та нормативно-правового регулювання є формування та реалізація грошово-кредитної політики, а методи та інструменти забезпечення її реалізації повинні регулювати основні фінансово-економічні показники (рівень інфляції чи дифляції, обсяг грошової маси тощо).

Отже, застосування інструментів грошово-кредитної політики направлено державою на опосередковане управління економікою держави загалом та забезпечення відносин грошового обігу у тому числі. Зазначене регулювання не співпадає з прямим регулюванням. Останнє реалізується законодавчим способом та (або) у спосіб прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Всі ці акти у сукупності регулюють комплекс відносин у сфері грошового обігу. Пряме регулювання впливає на формування переважної більшості елементів грошової системи та пропонує методологію та інструментарій реалізації основних напрямів грошово-кредитної політики..

Для нашої держави в сучасних складних економічних умовах, викликаних складною військово-політичною ситуацією постійної нестабільності та підриву довіри до інституту влади, а також санітарно-епідеміологічною ситуацією, особливого значення набуває створення такої системи державного регулювання фінансових правовідносин, яка б дозволяла здійснювати регуляторні (антиінфляційні, деномінаційні, обмежено інфляційні тощо) заходи у комплексі із заходами з розвитку реальної економіки та вдосконаленню її структури та направлення інструментів державного регулювання та провідні галузі економіки.

Вітчизняна економіка повинна сформувати дієві засоби нормативно-правового регулювання (на законодавчому та підзаконному рівнях) зв'язку грошового обігу та виробничої сфери, де наразі домінують невизначеності відносин земельного регулювання, зовнішньоекономічної політики, валютного курсу тощо. Саме тут особливу роль відіграє монетарна політика НБУ, яка здійснюється шляхом формування фінансово-правового механізму, який забезпечуватиме обмеження інфляційного росту і водночас стимулюватиме економічне зростання традиційними правовими інструментами регулювання грошового обігу, що є досить важливим для України на даному етапі суспільно-економічного розвитку.

2.2. Використання міжнародного досвіду для удосконалення правового регулювання відносин грошового обігу

Грошовий обіг в Україні, здійснюючи обслуговування системи суспільно-економічних ринкових відносин, виконує дві головні функції, котрі сприяють забезпеченню економічних відносин країни. Грошовий обіг сприяє утворенню нових грошей (емісії), оскільки в суспільстві необхідне їх функціонування. За допомогою грошового обігу реалізується забезпечення вільного переходу капіталу із однієї в іншу сферу ринкових відносин, забезпечуючи тісний взаємозв'язок таких сфер між собою.

Дослідивши у попередніх підрозділах категорію «грошовий обіг» у теоретико-правовому аспекті, звернемо увагу на дану правова категорію, як регулятора суспільно-економічних процесів у державі. За визначенням М.П. Кучерявенка грошовий обіг є «врегульованою правовими нормами сукупністю суспільних відносин, в межах яких відбувається безперервний процес руху грошей у готівковій та безготівковій формах» [33, с. 261].

Доцільно зробити припущення про те, що стан правового регулювання відносин грошового обігу прямо відображається на темпах зростання економіки України в цілому та її таких важливих галузей як машинобудування, добувна, сільськогосподарська тощо. Здійснення належної реалізації основних засад грошово-кредитної політики є важливим функціональними завданнями НБУ (дана теза нами детально проаналізована у підрозділах 1.3 та 2.1 ВКР). Гарантуючи реалізацію конституційної функції, НБУ здійснює заходи нормативно-правового характеру щодо забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Важливою проблемою у даній сфері в нашій державі наразі залишається необхідність напрацювання нормативно-правових засобів стабілізації грошового обігу та належного функціонування усієї банківської системи. Адже, не стабільність фінансово-банківської системи, яка спостерігається наразі у нашій державі, сприяє занепаду ряду сфер

економіки. Саме тому, нами робиться спроба вирішення даного питання шляхом аналізу окремих зразків міжнародного досвіду регулювання відносин грошового обігу та використанням таких прикладів у процесі надання пропозицій щодо удосконалення вітчизняної системи фінансово-правового законодавства.

Отже, нами здійснено аналіз окремих теоретико-правових засад організації та здійснення грошового обігу. Такий аналіз дав підстави вести мову про необхідність окремого унаочнення конкретних механізмів залучення прикладів міжнародного зарубіжного досвіду для удосконалення вітчизняної системи грошового обігу. Використовуючи характеристики, наданих у попередніх підрозділах ВКР існуючих проблем зазначеного суспільно-економічного процесу, зроблено спробу формування пропозицій щодо використання міжнародного досвіду для вирішення сучасних проблем стабілізації грошового обігу в Україні.

Питання правового регулювання грошового обігу в Україні містить ряд колізій та прогалин у законодавстві, що суттєво впливають не лише на розуміння процесу грошового обігу в Україні, а й на забезпечення стабілізації такого процесу в сучасних непростих політико-економічних умовах. Дотримуючись загальної концепції побудови даного підрозділу ВКР (запозичення зарубіжного досвіду) у першу чергу, здійснимо нормативно-правовий аналіз функцій та повноважень НБУ як головного регулятора у сфері відносин грошового обігу та визначимо, що саме у його правосуб'єктності потребує доопрацювання.

Отже, у відповідності до Конституції України, основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці [30]. Згідно зі статтею 6 Закону України «Про Національний банк України», НБУ «має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, виконуючи свою функцію забезпечення стабільності гривні»[53].

Визначення основної мети функціонування в системі органів влади НБУ, як забезпечення стабільності національної грошової одиниці, доволі

часто у сучасній фінансово-правовій науці трактується дуже схематично та спрощено. Під стабільністю національної валюти розуміють «необхідність підтримки на постійному рівні показників, що характеризують ціну сучасних грошей, до яких належать три параметри: купівельна спроможність грошової одиниці, валютний курс і процентна ставка» [60; 62].

Хоча дана наукова позиція знаходить відображення у переважній меншості представників вітчизняної правової та економічної наук, проте, на нашу думку, зазначений підхід не відображає теоретичні засади сучасної ринкової економіки. Деталізуючи нашу позицію, необхідно зазначити про применшення ролі ціни, в тому числі і ціни грошей, яка визначаються попитом і пропозицією.

Дану комплексну проблему підтримує також і представник вітчизняної економічної науки Б.А. Яськів, який зазначає, що у подібному контексті «доцільно вести мову не просто про незмінність ціни грошей, а про їх відносну стабільність, допускаючи не тільки можливість, а й необхідність таких коливань як фактора формування ринкової кон'юнктури» [75, с. 44]. Доповнюючи позиції науковця у правовому аспекті, зазначимо, що заходи правового впливу на удосконалення існуючих проблемних питань повинен здійснювати НБУ самостійно та надавати пропозиції для їх законодавчого врегулювання ВР України.

Проведені дослідження також дають підстави стверджувати про відсутність у чинному законодавстві (законах України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань», «Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень», «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність» тощо чіткого визначення категорії «стабільність» грошової одиниці. Виходячи із зазначеного вище, пропонуємо визначення терміну «стабільність національної валюти – динаміка курсу національної валюти, що забезпечує рівновагу платіжного балансу». Зазначеним терміном доцільно доповнити Закон України «Про Національний банк України». Таке

доповнення сприятиме підвищенню ефективності грошово-кредитних інструментів та виробленню дієвих заходів, спрямованих на захист та забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Тобто, запропоноване нами доповнення посилить нормативно-правове забезпечення функціонального складу НБУ як головного регулятора фінансово-кредитних відносин у нашій державі.

Розглянемо, на нашу думку, ще одне проблемне питання у царині нормативно-правового регулювання відносин грошового обігу, а саме – відсутність визначення суспільно-правової категорії «незалежність» НБУ.

З цього приводу вважаємо за доцільне звернути увагу на такі критерії, які можуть використовуватися для визначення ступеня його незалежності:

- 1) наявність відкрито оголошеної мети кредитно-грошової політики;
- 2) формалізований порядок визначення цілей по забезпеченню мінімального рівня інфляції за звичайних суспільно-економічних умов;
- 3) невторчання Президента України, КМ України та інших органів центральної виконавчої влади в процес прийняття рішень НБУ;
- 4) самостійне формування НБУ відносин кадрової політики та кадрової безпеки та мінімізація впливу політичних чинників.

Тобто, проведений короткий теоретико-правовий аналіз відносин грошового обігу в Україні дає підстави зробити узагальнення про те, що усунення колізій у законодавстві та внесення відповідних змін до нормативно-правової бази правового регулювання цього суспільно-економічного процесу України є першочерговим завданням задля забезпечення подальшої стабілізації грошового обігу в нашій державі держави. Визначені у межах даної ВКР проблемні питання функціонування грошової системи у нашій державі є лише початковим мінімальним кроком на шляху до трансформації вітчизняних грошово-кредитних відносин.

З метою більш широкого аналізу підґрунтя для застосування міжнародного досвіду регулювання відносин грошового обігу, пропонуємо

також результати дослідження нинішнього стану організації та здійснення грошового обігу. Отже, на такий стан наразі впливають:

- світова фінансова криза, що спричинила: «зростання цін та валютних курсів; падіння активності грошово-кредитних та фінансових ринків; збільшення кризових процесів у економічному секторі; зростання структурного дисбалансу грошового обігу певних країн» тощо [75, с.22–25].

- зтяжний кризовий стан національної економіки в результаті складних соціально-політичних подій в Україні в окремі періоди, що постійно призводить до: падіння вартості гривні та глибоким розбалансуванням грошового обігу країни, масовим вилученням депозитів із банківської системи, стагнацію кредитування, банкрутство суб'єктів банківської системи тощо;

- санітарно-епідеміологічні події останнього часу, які спричинили дестабілізацію грошового обігу в усьому світі та в нашій державі призвели до порушення грошового обігу, наслідком якого стало розбалансування ринкових механізмів, зростання темпів інфляції та інших негативних явищ в економіці країни.

Отже, здійснивши аналіз сучасного стану системи грошово-кредитного обігу в Україні, здійснимо дослідження окремих зразків передового зарубіжного досвіду правового регулювання відносин у сфері грошового обігу.

У першу чергу слід звернути увагу на факт активної співпраці центральних банків розвинених країн, серед яких були зокрема Європейський центральний банк, Банк Канади, Банк Англії, Банк Японії та Федеральна резервна система США [23, с. 15].

Дослідження показують, що метою такої співпраці слугувала «розробка рекомендацій задля збільшення ефективності впливу монетарних важелів на економіку. Специфічної рисою фінансової кризи вказаних років є те, що стандартні засоби правового регулювання відносин у сфері монетарної політики показали свою недієвість щодо швидкого приведення країн із кризи

у стабільне економічне положення. Саме тому, використовувані країнами заходи задля прискорення виведення країни із економічної кризи отримали назву нестандартної монетарної політики» [25, с. 44].

Наступним важливим питанням у період цієї фінансової кризи, із яким зіштовхнулось міжнародне співтовариство, стало питання подальших розробок ефективних фінансово-правових інструментів стабілізації грошового обігу. Вирішення даного питання водночас сприяло стимулюванню реального сектору економіки. Так як вирішення даного питання має наднаціональне значення, доцільним вважалось проведення регулярних народ голів центральних банків (Європейський центральний банк, Банк Канади, Банк Англії, Банк Японії та Федеральна резервна система США) [23, с. 44].

Проведені дослідження дають підстави зазначити, що більшість світових країн відобразили чітке цільове економічне призначення монетарної політики, а саме у стимулюванні промислової сфери, так як кризові процеси перенесли свій негативний вплив із фінансової сфери на реальний сектор економіки.

У межах здійснення даного напрямку фінансово-кредитної політики, «країнами Великої двадцятки було затверджено правові механізми 5 напрямків стабілізаційної політики щодо регулювання відносин грошового обігу: 1) підвищення рівня реформування та капіталізації міжнародних фінансових організацій; 2) поновлення позитивних темпів зайнятості та економічного зростання; 3) збільшення контролю та удосконалення врегулювання фінансової системи; 4) послаблення протекціонізму та забезпечення сприяння розвитку міжнародних інвестицій та світової торгівлі; 5) забезпечення сталого й всебічного відновлення економіки» [23, с. 91].

Здійснюючи характеристику досвіду правового регулювання відносин грошового обігу зарубіжних країн у частині його стабілізації, варто зауважити, що «здійснення стабілізаційної монетарної політики у розвинених країнах реалізується шляхом використання основ методологічного правового

підґрунтя. Нормативно-правове забезпечення стабілізаційних заходів спрямоване корегувати сплески попиту на гроші шляхом зміни обсягу грошової маси в обігу (розширення або стискання через здійснення операцій на відкритому ринку, здійснення іншим засобів щодо зміни грошової маси тощо). Вибір того чи іншого правового механізму стабілізації грошового обігу насамперед залежить від особливостей економічної системи кожної країни» [23, с.12].

Здійснивши дослідження масиву досвіду правового регулювання відносин грошового обігу у зарубіжних країнах, вважаємо доцільним власні пропозиції щодо удосконалення фінансово-правового законодавства згрупувати у дві групи.

Перша група пропозицій – це здійснення невідкладного регулювання відносин щодо подолання негативних тенденцій економічної кризи в Україні:

- 1) зниження процентних ставок та нарощення ліквідності банківської системи;
- 2) регулювання пропозиції банківських грошей;
- 3) контроль за емісійним фінансуванням дефіциту бюджету;
- 4) здійснення ефективної валютно-курсової та антиінфляційної політики шляхом збереження платоспроможності суб'єктів реального сектору вітчизняної економіки.

Друга група – перспективи удосконалення вітчизняного нормативно-правового масиву регулювання відносин грошового обігу у довгостроковій перспективі:

- 1) формування грошової пропозиції у поєднанні із завданнями бюджетної та податкової політики;
- 2) забезпечення збільшення значення внутрішніх джерел фінансових ресурсів у порівнянні із зовнішніми;
- 3) удосконалення механізмів рефінансування у межах національної банківської системи;

4) створення антикризових механізмів котрі будуть здатні обмежити негативний тиск на валютний ринок тощо.

Також зазначимо, що у зв'язку із триваючою пандемією COVID-19 додатковими факторами негативного впливу на грошовий обіг нашої держави є проведення усіх карантинних заходів. Адже, економіка нашої держави виявилась неготовою та вкрай вразливою до тиску з боку пандемії. Порушення грошового обігу спричиняє значну інфляцію та підриває ринкові механізми країни, дестабілізуючи економіку в цілому.

Як узагальнення до проведеного дослідження фактичного стану готівкового обігу як економічного показника та стану відносин його правового регулювання зазначимо наступне. Важливим орієнтиром для удосконалення системи нормативно-правового регулювання досліджуваного виду суспільних відносин є аналогічний досвід зарубіжних країн, який слід адаптувати з урахуванням особливостей формування та реалізації основних принципів грошового обігу в Україні.

Отже, національна нормативно-правова система регулювання грошово-кредитних відносин повинна трансформуватися у напрямках: оптимізації обсягів та структури готівкового обігу; стабілізації вартості національної валюти (гривні) за допомогою регулювання валютного ринку та узгодженої реалізації антиінфляційних заходів; популяризації безготівкових платежів та збільшення рівня інформаційної прозорості щодо проведення НБУ монетарної політики; удосконалення методів й форм регулювання НБУ безготівкової форми грошового обігу; збільшення результативності контролю над поширенням електронним грошей у безготівковій формі грошового обігу; забезпечення сталості структури грошової маси та грошового ринку за рівнем ліквідності активів тощо. Всі зазначені напрями успішно реалізуються рядом зарубіжних країн та допоможуть тримати на належному рівні систему грошово-кредитного забезпечення України.

2.3. Посилення ролі грошово-кредитного забезпечення в правовому механізмі регулювання ринкових відносин

Урахування економічних, соціальних, правових та інших особливостей руху грошових коштів в Україні у сучасній юридичній науці слід визначити зміст грошово-кредитного регулювання як правової категорії. Правовою основою такого регулювання повинна стати система нормативно-правових актів, яка зможе забезпечити перехід від фіксованого до гнучкого режиму курсу із відповідною зміною монетарного інструментарію.

Стабілізація відносин грошового обігу, як важливого елементу грошово-кредитної системи, можлива за поступового та повністю продуманого переходу від політики регулювання грошового обігу у шлях коригування ліквідності в банківській системі. При цьому, варто зауважити, що розробляти фінансово-правові положення щодо стабілізації грошового обігу в Україні варто із урахуванням усіх наявних перешкод та проблем як у сфері монетарної політики, так і фінансовій та економічній сфері в цілому.

Отже, здійснимо узагальнення, що зростання темпів розвитку економіки України буде досить ускладненим без позитивної трансформації грошово-кредитних відносин. Однією з можливостей такого зростання є наукове розроблення засад якісного складу нормативно-правової системи грошово-кредитних відносин та науковому обґрунтуванню способів зростання якісних показників фінансових та банківських відносин.

Виходячи з викладеного вище, питанням визначення необхідних способів державного грошово-кредитного регулювання, які зможуть забезпечити часткову трансформацію економічних відносин, що впливатимуть на структурну перебудову економіки, повинно бути приділено виключне значення. Важливим питанням економічної політики для України є забезпечення ефективних законодавчих засобів регулювання поступового рівня зростання соціально-економічного буття населення.

Банківська система України може забезпечувати реалізацію зазначеного вище завдання через фінансово-правовий механізм грошово-кредитних відносин. Низький рівень міцності економіки нашої держави зводить до мінімуму можливість змін і у грошово-кредитних відносинах, що зменшує можливості забезпечення грошовими ресурсами суб'єктів виробничого сектору національної економіки.

Складність питання створення та активізації грошово-кредитних відносин як елементу національної фінансової системи негативно впливає на удосконалення системи державного регулювання ринкової економіки. Процес трансформації грошово-кредитної системи передбачає, як необхідне підґрунтя, чіткої нормативно-правової бази, яка відповідатиме вимогам стабілізаційних процесів у межах ринкової економіки, сприятиме внесенню нашої економіки до системи міжнародного поділу праці.

Проведені дослідження окремих видів фінансово-економічних відносин у державі дають підстави зазначити, що до важливих способів встановлення оптимальних кондицій грошово-кредитної політики (через удосконалення системи нормативно-правового регулювання) необхідно віднести зростання контролю за реалізацією грошово-кредитної політики через встановлення державної політики підтримки, яка буде спрямована на системну перебудову економіки нашої держави.

Зазначимо, що державна політика у сфері грошей та кредитних відносин в часи нестабільності вітчизняної економіки повинна мати своїм направленням – забезпечення стабільності грошового-банківського сектору як ключового фінансово-економічного механізму забезпечення нормального функціонування усіх галузей національної економіки держави через переміщення грошових коштів між учасниками ринкових відносин. Узагальнимо, що нинішній кризовий стан національної економіки пов'язується із фінансовою кризою, яку спонукали негаразди у секторі банківництва.

Звернемо увагу на теоретичне визначення категорії «грошово-кредитна політика, яка являє собою «сукупність дієвих механізмів та взаємопов'язаних заходів щодо державного регулювання у сфері грошового обігу та кредитних відносин. Цільовою функцією грошово-кредитної політики є забезпечення внутрішньої стабільності грошей. Весь інструментарій грошово-кредитної політики мусить бути спрямований на досягнення оптимальної рівноваги у співвідношенні між попитом і пропозицією грошей аби забезпечити стабільність грошового обігу» [34, с. 78].

М.І. Крупка визначає наступні основні типи грошово-кредитної політики: політику грошово-кредитної рестрикції («дорогі гроші») та політику грошово-кредитної експансії («дешеві гроші»). Стратегічними цілями грошово-кредитної політики можуть бути кінцеві цілі загальноекономічної політики держави. Проміжними цілями грошово-кредитної політики є досягнення такого стану деякими економічними змінними, який сприятиме досягненню стратегічних цілей. Тактичні цілі грошово-кредитної політики мають короткостроковий, оперативний характер і покликані забезпечити досягнення проміжних цілей [32, с. 127].

За даними економіста С. Науменка [6, с. 141-142], «грошово-кредитне регулювання – це сукупність форм, методів і важелів державного впливу на грошово-кредитну сферу та відносин економічної власності з метою забезпечення внутрішньої стабільності грошей, сприяння розширеному відтворенню та інше» [41, с. 34].

Здійснивши аналіз досліджень фахівців-правників [27; 40; 44; 50], на нашу думку, основними напрямками фінансово-правового удосконалення основних механізмів реалізації грошово-кредитної політики для забезпечення стабільного стану нашої економіки є:

- підвищення рівня національної економіки на безінфляційній основі через удосконалення структури грошової емісії;
- формування державних інститутів фінансово-економічного розвитку;
- рефінансування комерційних банків під державні гарантії;

- підвищення ролі кредитного механізму в інвестуванні національної економіки шляхом збільшення рівня капіталізації банків в наслідок їх злиття або приєднання, запровадження механізму захисту прав кредиторів на основі створення ефективної системи кредитного гарантування;

- стимулювання банківських заощаджень громадян країни через наближення національної системи гарантування депозитів фізичних та юридичних осіб до стандартів ЄС [40, с. 73].

Зазначимо, що наразі Радою Національного банку України розроблені основні засади грошово-кредитної політики, які відповідають ст. 100 Конституції України [30] і ст.ст. 8, 9 та 24 Закону України «Про Національний Банк України» [53].

Згідно рішення Ради Національного банку України, яке знайшло матеріальне вираження у програмному документі «Основні засади грошово-кредитної політики», основним завданням грошово-кредитної політики на найближчу перспективу розвитку фінансово-кредитної системи нашої держави є «зменшення темпів інфляції до рівня, який сприятиме відновленню довіри суспільства до національної валюти та зниженню інфляційних очікувань» [23].

На нашу думку, інструментами політики у сфері грошового обігу та кредитної системи, що реалізуються НБУ та зафіксовані у системі нормативно-правових актів регулювання зазначеного типу суспільно-економічних відносин можна віднести: забезпечення підтримки банківських установ комерційного сектору з одночасним втручанням держави у регулювання за депозитами та кредитами для представників пріоритетних галузей вітчизняної економіки величини відсоткових ставок тощо.

Сформований правовий механізм регулювання економіки надасть змогу НБУ регулювати відносини у сфері випуску коштів, чим сприяти зростанню рівня економічної стабільності держави та поступу національної економіки до європейських традицій забезпечення відносин грошового обігу та поступового зростання основних фінансово-економічних показників.

Узагальнюючи дослідження ролі грошово-кредитної регулювання в правовому механізмі регулювання ринкових відносин зазначимо, що класичним завданням грошово-кредитної політики держави є створення умов для формування фінансового підґрунтя соціально-економічного розвитку шляхом впливу на фінансово-економічну динаміку, рівень і темпи інфляції, стан фінансового ринку, динаміку та структуру зайнятості.

Грошово-кредитна політика, своєю чергою, слугує дієвим інструментом забезпечення економічної безпеки держави, оскільки заходи в її рамках позначаються на параметрах виробничої, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, енергетичної, продовольчої, соціальної та демографічної безпеки.

Особливо відчутною є роль грошово-кредитної політики в системі забезпечення фінансової безпеки держави, оскільки наявні тісні взаємозв'язки і взаємозалежності між їх сутнісними характеристиками, об'єктами та суб'єктами регулювання, принципами і цілями, режимами грошово-кредитного регулювання.

Розбудова незалежної України та її фінансово-економічної політики неможлива без врахування зазначених чинників, особливо в процесі реального економічного зростання та продовження структурних реформ в нашій державі. Органам законодавчої влади та державного управління не варто забувати й про те, що невичерпним джерелом поповнення бюджету є гроші, які перебувають у віданні фізичних та юридичних осіб.

Звичайно, йдеться не про безпідставне вилучення коштів у фізичних осіб, а про застосування економічних важелів для залучення цих грошей, а також коштів інших економічних суб'єктів в економічний обіг, про підвищення довіри населення до національної грошової одиниці. Останнє є одним із найважливіших чинників продуктивного вирішення проблеми економічного зростання в Україні.

Забезпечення правових механізмів стабілізації грошового обігу та усієї фінансово-кредитної системи в Україні із урахуванням міжнародного досвіду

можливе у випадку поєднання та ефективної імплементації у національне законодавство впровадження трьох основних напрямків:

- 1) реформування фінансового регулювання;
- 2) підтримка достатнього обсягу та оптимальної структури грошової маси в економіці, що дасть змогу знизити процентні ставки;
- 3) встановлення кількісних та часових параметрів процесу поетапного стиснення грошової маси та забезпечення державного контролю за ефективністю проведення даного процесу.

Першочерговим завданням держави до забезпечення стабілізації грошового обігу та усієї фінансово-кредитної системи є формування правових механізмів забезпечення сталості вартості національної валюти та збільшення рівня довіри до неї серед населення. Адже якщо НБУ визначає як пріоритетний на 2021 р. напрям забезпечення реалізації стабільності грошової одиниці України (гривні), тоді стабілізація грошового обігу спрямована на підтримання купівельної спроможності гривні та забезпечення ефективного виконання нею власних функцій.

Важливе значення для проведення ефективної політики щодо стабілізації грошового обігу в Україні відіграє зниження рівня частки готівки у структурі грошової маси та доларизації, адже готівкова й валютні складові грошової маси являють собою найбільш ліквідну її частину. Так як останнім властива швидка зміна темпів обігу, це спричиняє дестабілізацію усього грошового обігу в країні. Підвищення рівня регулювання грошового обігу та посилення ролі грошово-кредитного забезпечення в правовому механізмі регулювання ринкових відносин дозволить стабілізувати важливі для розвитку економіки України фінансово-економічні показники на рівні збільшення використання безготівкової форми грошового обігу, так і на рівні удосконалення врегулювання платіжних систем.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті підготовки випускної кваліфікаційної роботи отримано результати щодо вдосконалення правового забезпечення відносин грошового обігу. На підставі одержаних результатів сформульовано наступні висновки та пропозиції:

1. Грошова система є юридичною категорією, оскільки являє собою певну модель (тип здійснення грошового обігу в державі), що закріплена у вигляді адміністративних канонів обігу грошей в законодавчих та підзаконних нормативних актах. Визначено, що предметом правового регулювання багатьох галузей права (адміністративного, фінансового, цивільного тощо) є суспільні відносини у сфері грошового обігу. Встановлено, що предметом правового регулювання відносин у сфері грошового обігу є суспільні відносини, що забезпечують встановлений законодавством план проходження грошових коштів у готівковій та безготівковій формах. Грошовий обіг у державі здійснюється у спосіб встановлення владою імперативних приписів та їх чіткого виконання іншими суб'єктами. Сукупність нормативної фіксації елементів грошової системи та інструментів реалізації грошово-кредитної політики слід визначити як правове регулювання грошового обігу. Створення грошової системи є початковим елементом виникнення обігу грошей.

2. Наразі грошовий обіг можемо вважати інструментом забезпечення всіх суб'єктів суспільного відтворення грошовими коштами, достатніми для здійснення їх діяльності. Видимою стороною фінансів є грошові потоки, що рухаються між суб'єктами сучасних фінансових відносин та є предметом практичної фінансової діяльності. Внутрішній зміст фінансових правовідносин пов'язаний з тим, що грошові потоки відображають рух вартості створеного у суспільстві валового внутрішнього продукту, тобто обмінні й розподільні відносини. Від цих відносин залежить ефективність економічної системи держави та розвиток сучасного суспільства. Визначено,

що метод права грошового обігу становить метод владних приписів. У праві грошового обігу владні приписи мають переважно організаційний характер. Наразі до основних методів регулювання грошового обігу належать: грошова реформа, деномінація, емісія, нуліфікація, девальвація, ревальвація, дефляція. В процесі розвитку та впливу різного типу соціальних, економічних, політичних та інших чинників, система грошового обігу України сформувалася у відповідності до міжнародних стандартів та забезпечує функціонування державного механізму та потребує удосконалення.

3. Встановлено, що право грошового обігу, виступаючи як підгалузь фінансового права, становить сукупність фінансово-правових норм, що регулюють суспільні відносини, які складаються в ході фінансової діяльності держави, спрямованої на планомірну організацію процесу руху грошових коштів у готівковій і безготівковій формі, виражених у національній або іноземній валюті. Система права грошового обігу є науково обґрунтованим комплексом фінансово-правових норм, що закріплені у Конституції України, ряді спеціальних законів про грошовий обіг, банківське управління та регулюють порядок руху грошових коштів. Ґрунтуючись на аналізі норм законодавчих актів, які входять у предмет правового регулювання права грошового обігу, нами пропонується за загальною схемою побудови галузей вітчизняного права виділення Загальної та Особливої частин права грошового обігу.

4. Удосконалення відносин державної фінансової політики як складової частини соціально-економічної політики, полягає у визначенні цілей, завдань, принципів, напрямів, способів правового регулювання, а також форм впливу органів державної (законодавчої та виконавчої), інших типів юридичних та фізичних осіб, в сфері управління і контролю за створенням, розподілом, використанням коштів публічних грошових фондів держави та територіальних громад з метою забезпечення активного стану національної економіки країни, підвищення добробуту кожного громадянина. Визначено структуру грошово-кредитної політики у двох частинах: 1) грошова політика,

тобто політика у царині обігу грошових ресурсів; 2) кредитна політика. Запропоновано внести зміни до Закону України «Про Національний Банк України» в частині розширення кола його повноважень щодо нормативно-правового регулювання відносин грошового обігу.

5. Здійснивши дослідження досвіду правового регулювання відносин грошового обігу у зарубіжних країнах, зроблено окремі узагальнення. Встановлено факт відсутності у чинному законодавстві України чіткого визначення категорії «стабільність» грошової одиниці. У зв'язку з цим рекомендовано внести відповідні зміни до Закону України «Про Національний банк України» в частині формулювання терміну «стабільність національної валюти» як динаміка курсу національної валюти, що забезпечує рівновагу платіжного балансу. Запропоновано здійснення невідкладного регулювання відносин щодо подолання негативних тенденцій економічної кризи в Україні та визначено перспективи удосконалення вітчизняного нормативно-правового масиву регулювання відносин грошового обігу у довгостроковій перспективі.

6. Визначено основні напрями фінансово-правового регулювання механізму грошово-кредитної політики України. Встановлено, що основні засади такої політики визначаються рішенням Ради НБУ, яке знайшло вираження у програмному документі «Основні засади грошово-кредитної політики». Запропоновано нормативно-правове удосконалення відносин грошово-кредитної політики, яке спрямовано на мінімізацію інфляційних процесів, що підніме рейтинг національної валюти серед громадян держави та їх антиінфляційні бачення. Крім того посилення державного контролю за ефективністю проведення даного процесу сприятиме: реформуванню фінансового регулювання; підтримці достатнього обсягу та оптимальної структури грошової маси тощо. Все це дасть змогу: знизити процентні ставки; встановити кількісні та часові параметри процесу поетапної мінімізації обсягу грошової маси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алісов Є.О. Грошовий обіг як базова фінансово-правова категорія. Державне будівництво та місцеве самоврядування : збірник наукових праць. 2012. Вип. 23. С. 196–207.
2. Алісов Є.О. Проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2006. 445 с.
3. Баліцька В.В. Механізм монетарного регулювання: оцінка впливу на господарську діяльність та формування капіталу підприємств України. Економіка, фінанси, право. 2008. № 6. С. 12–20.
4. Башняк О.С. Фінансове право: навч. посіб. Тернопіль. 2007. 248с.
5. Берлач А. І. Банківське право України [Текст] : навч. посібник для дистанц. навч. [для вищих навч. закл.] / А. І. Берлач, Ю. О. Тараненко. К. : Університет «Україна», 2007. 303 с.
6. Безгубенко Л.М. Фінансова наука і практика періоду трансформації. Фінанси України. 2000. № 4. С. 15–19.
7. Бекерська Д.А., Воронова Л.К. Фінансове право: навч. посіб. К. : Вентурі, 1998. 383с.
8. Близнюк О.С., Губернська Н.Л., Музика О.А., Усенко Р.А. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання. К. : Дакор КНТ, 2007. 311 с.
9. Бобровник С.В. Проблеми теорії держави і права: курс лекцій. АН України. Київський університет права. К.: Вид-во Київського ун-ту права, 2004. 122 с.
10. Ветрова І.В. Правові основи реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І.В. Ветрова. Київ, 2007. 19 с.
11. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності. *Фінанси України*. 2003. № 3. С. 3–9.

12. Вовчак О. Причини та наслідки впливу світової фінансової кризи на розвиток банківського і реального секторів економіки України. *Вісник Національного банку України*. 2009. №8. С. 22–25.
13. Воронова Л.К. Наука фінансового права та її сучасні завдання. *Фінансове право*. 2007. № 1. С. 5–16.
14. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник. К.: Прецедент, Моя книга. 2007. 448 с.
15. Воронова Л.К. Сутність предмета фінансового права. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 11. С. 13–23.
16. Глібко С.В. Вплив правових засобів грошово-кредитної політики Національного банку України на банківську діяльність. *Проблеми законності*. 2009. № 105. С. 144–154.
17. Годме П.М. Финансовое право. Москва : Прогресс, 1978. 429 с.
18. Горбунова О.Н. Проблемы совершенствования финансового законодательства в условиях развивающегося мирового финансового кризиса. *Фінансове право*. 2009. № 3. С. 67–71.
19. Державне фінансове управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики; за заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Факт, 2001. 84 с.
20. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія. І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва, та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
21. Дзюблюк О.В., Корнєєв В.В., Міщенко В.І. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія. 2017. 217 с.
22. Дмитренко Е.С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 592 с.
23. Економічний дискус: міжнародний збірник наукових праць. відпов. ред. Н.В. Семенишина. Тернопіль: Крок, 2019. Вип. 7. 307 с.

24. Заверуха І. Б. Фінансове право: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 345 с.
25. Качан О. О. Фінансове право: навч. посіб. К.: Юркнига, 2019. 320 с.
26. Коваленко А. А. Публічно-правове регулювання банківської діяльності в Україні в умовах євроінтеграції : дис. канд. юрид. наук за спец. : 12.00.07. К. : Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 208 с.
27. Ковальський В.С. Правотворчість: теорія та логічні засади. К. : Юрінком Інтер, 2005. 192 с.
28. Ковальчук А.Т. Грошово-кредитна сфера як об'єкт правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 10. С.64–67.
29. Козюк В.В. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Тернопіль : Джура, 1999. 260 с.
30. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
31. Костюченко О. А. Банківське право: навч. посіб. К.: МАУП, 2000. 240 с.
32. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: монографія. Львів. 2001. 608 с.
33. Кучерявенко М.П. Фінансове право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2016. 445 с.
34. Латковська Т.А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... докт. юрид. наук. Одеса, 2008. 533 с.
35. Лукашев О.А. Правове регулювання грошової системи України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Х., 2002. 200 с.
36. Лунц Л.А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. 2-е изд., испр. Москва. 1976. 285 с.
37. Михальський Ю.А. Фінансово-правове підґрунтя грошового обігу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 7–10.

38. Мушенко В.В. Економічна та юридична категорії фінансів. Роль інститутів освіти та науки у формуванні інноваційної культури суспільства: Зб. наук. праць. Ніжин. 2013. С. 423–426.

39. Мушенко В.В. Фінансове правопорушення та відповідальність за його вчинення в системі державної фінансової політики України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. №5. С.110–117.

40. Нагребельний В.П., Чендарчук В.Д., Сухонос В.В. Фінансове право України. Загальна частина: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Нагребельного. Суми: Університетська книга, 2004. 320 с.

41. Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах кризи. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 6. С.12–18.

42. Онищенко П.І. Правове регулювання банківської системи: деякі теоретичні аспекти. *Митна справа*. 2018. № 7. С. 97–114.

43. Орлюк О. П. Теоретичні питання банківського права і банківського законодавства: моногр. К.: Юрінком Інтер, 2003. 100 с

44. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 808 с.

45. Офіційний веб-портал Національного Банку України. URL: <https://portal.bank.gov.ua/>

46. Пацурківський П.С. Правові засади фінансової діяльності держави: проблеми методології. Чернівці, 1997. 244 с.

47. Пацурківський П.С. Проблеми теорії фінансового права. Чернівці: ЧДУ, 1998. 276 с.

48. Приходько В. Критерії класифікації джерел фінансового права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 44–52.

49. Приходько В. П. Кодифіковані закони як вид загальних банківських законів [Текст]. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2008. № 1. С. 58-61.

50. Приходько В. П. Принципи права як фактори впливу на формування змісту джерел банківського права. *Вісник Української академії банківської справи*. 2017. № 1. С. 91-96.

51. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22 листопада 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 5. Ст. 28.

52. Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень. *Офіційний Вісник України*. 2000. № 29. С. 99.

53. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999р. № 679-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

54. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 груд. 2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

55. Про затвердження Положення про організацію готівкового обігу і ведення емісійно-касових операцій у банківській системі в особливий період: Постанова Правління національного Банку України від 05.05.2018 № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

56. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 24. Ст. 128.

57. Рукавишникова И.В. Финансовая политика государства как категория финансового права. *Фінансове право*. 2008. № 4. С. 3–7.

58. Савенкова В. Г. Стандарти європейського банківського права. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 381–384.

59. Савлук М.І. Гроші та кредит : підручник. М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.М. Лазепко та ін.; за наук. ред. М.І. Савлука. 6-те вид., перероб. і доп. К. : КНЕУ, 2011. 589 с.

60. Сенищ П. М. Правові інструменти регулювання розвитку банківської діяльності в Україні. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 325-329.

61. Симов'ян С. В. Діяльність банків в Україні по запобіганню та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: фінансово-правові основи [Текст] : монографія. Х. : Золота миля, 2011. 415 с.
62. Сирота А. І. Банківська таємниця як правова категорія. *Фінансове право*. 2013. № 1. С. 11-14.
63. Старшинський М. В. Порівняльне фінансове право: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 197 с.
64. Тацій В.Я. Правова наука в Україні: стан та перспективи розвитку. *Вісник Академії правових наук*. 2003. № 2/3. С. 5–24.
65. Теорія держави і права: навч. посіб. ; за ред. Ю.А. Ведернікова, А.В. Папірної. К. : Знання, 2008. 333 с.
66. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
67. Теорія держави і права: підручник. О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х. : Право, 2015. 368 с.
68. Чернадчук Т. О. Актуальні питання інформаційних правовідносин у банківській сфері [Текст] : монографія. Сум. нац. аграр. ун-т. Суми : Сум. нац. аграр. ун-т, 2011. 162 с.
69. Чубар О. О. Адаптація банківського законодавства України до права Європейського Союзу: стан, проблеми та перспективи. *Фінанси України*. 2008. № 4. С. 57-68.
70. Худяков А.И. Основы теории финансового права: учебное пособие. Алматы : Жеті жарғы, 1995. 286 с.
71. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан. Общая часть. Алматы : ТОО «Баспа», 2020. 190 с.
72. Шепель А. О. Деякі правові аспекти європейської інтеграції України. *Часопис Київського університету права*. 2002. № 1. С. 81–82.
73. Юридична відповідальність у підприємстві: навч. посіб. Крегул Ю.І., Банк Р.О., Мушенко В.В., Радченко О.Ю. та ін.; за заг. ред. Ю.І. Крегула. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 316 с.

74. Юридичний словник-довідник. Кол. авт.; за ред.. Ю.С. Шемшученка. К.: Феміда, 1996. 696 с.

75. Яськів Б.А. Роль та місце безготівкових розрахунків у системі грошового обігу. *Вісник Держава та регіони. Серія: право.* 2015. №4 (50). С.42–47.

76. Ketterer T., Bernhofen D., Chris M. Trade Preferences and Multilateral Tariff Cuts: Evidence for Japan. *Journal of Japanese and International Economies.* 2015. Vol. 38. P. 31-51.